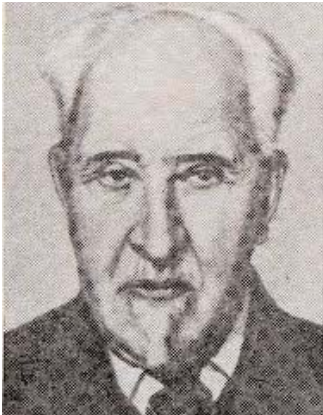

ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ ДУШЕЧКІН — ЗАСНОВНИК НАУКОВОЇ ШКОЛИ АГРОХІМІКІВ І ФІЗІОЛОГІВ РОСЛИН

13 серпня 2014 р. виповнилось 140 років від дня народження видатного вченого агрохіміка і фізіолога рослин, доктора сільськогосподарських наук, академіка АН УРСР, професора, заслуженого діяча науки УРСР Олександра Івановича Душечкіна.

О.І. Душечкін народився 13 серпня 1874 р. у сім'ї селянина-лоцмана с. Опеченський Рядок Боровицького повіту Новгородської області. Початкову освіту отримав у місцевій сільській школі, потім навчався у гімназії в Петербурзі. У 1897 р. закінчив природничо-історичне відділення фізико-математичного факультету Петербурзького університету, де спеціалізувався в галузі агрохімії під керівництвом О.В. Советова, першого у Росії доктора наук у галузі землеробства. У цьому ж році успішно захистив дипломну роботу "Часть водораздела Вельгия-Мста (Боровического уезда). Естественно-исторический очерк", яку опублікували в "Материалах по изучению русских почв" (1899). Його педагогами були В.В. Докучаев, О.В. Советов, О.М. Беке-

тов, В.М. Меншусткін, О.С. Фамінцин, П.Ф. Лесгафт та інші видатні діячі науки того часу. Під впливом їх передових ідей О.І. Душечкін з великим захопленням займався агрохімією та агрономією.

Після закінчення університету, упродовж 1897–1899 рр. вчений удосконалював свої знання в галузі хімічної технології та органічної хімії у Цюрихському політехнічному інституті (Швейцарія) та інших наукових центрах Європи. Повернувшись на батьківщину в 1899 р., він починає працювати хіміком у лабораторії Департаменту митних зборів. Однак у грудні цього ж року за участь у робітничому русі, перевезення і зберігання нелегальної соціал-демократичної літератури був заарештований царською охороною, й після семи місяців ув'язнення висланий на два з половиною роки під нагляд поліції у Новгородську губернію. Після заслання йому було заборонено проживати у столичних містах і губерніях Росії. У 1903 р. О. І. Душечкін переїздить до Києва, де й залишається працювати до кінця свого життя.

Коло наукових інтересів О. І. Душечкіна охоплює мінеральне живлення рослин, вдосконалення системи удобрення в сівозмінах, дози, строки і способи внесення добрив та меліорантів.

Свою діяльність він розпочав у лабораторії технології Київського політехнічного інституту, де написав наукову працю "Действие перекиси натрия на растительные волокна", опубліковану в "Журнале Русского химико-физиологического общества". У 1903 р. Олександр Іванович влаштується на посаду агрохіміка лабораторії дослідних полів Київ-

ської дослідної сільськогосподарської станції Всеросійського товариства цукрозаводників, де працював до 1913 р. Тут розпочав наполегливу роботу з вивчення динаміки фосфору й азоту у зв'язку з біологічними процесами у ґрунті, надходження поживних речовин у рослини цукрових буряків, процесів нітрифікації у ґрунті, гнойових і зелених добрив, біологічного поглинання фосфорної кислоти ґрунтом; публікується в 1911–1914 рр. у журналі "Опытная агрохимия" та інших періодичних виданнях.

У 1912 р. О.І. Душечкін обіймає посаду помічника завідувача контрольно-хімічної лабораторії Південно-російського товариства заохочування землеробства і сільськогосподарської промисловості. У 1915 р. брав активну участь в організації Кивської обласної сільськогосподарської дослідної станції, де працював завідувачем відділу агрохімії до 1930 р.

У 1920 р. О.І. Душечкіна обирають доцентом агрономічного відділення Київського політехнічного інституту, на базі якого в 1923 р. було створено Київський сільськогосподарський інститут (тепер Національний університет біоресурсів і природокористування України). У тому ж році за його ініціативою у Київському сільськогосподарському інституті засновується перша в колишньому СРСР кафедра агрохімії, яку він очолював до 1956 р. Працюючи у вищій школі, О.І. Душечкін був одним з організаторів с/г науково-дослідних установ України. З 1921 р. він – голова Київського обласного управління з дослідної справи, а з 1923 р. – уповноважений Наркомзему УРСР по с/г дослідній справі Київського краю. З 1928 р. О.І. Душечкін очолює Центральну агрохімічну лабораторію Наркомзему УРСР, на базі якої у тому ж році організовано Український науково-дослідний інститут агрохімії та ґрунтознавства, що у 1935 р. був перейменований в Український науково-дос-

лідний інститут соціалістичного землеробства (нині Національний науковий центр "Інститут землеробства НААН"), де до 1938 р. він керував відділом хімізації, а у 1944–1946 рр. працював заступником директора з наукової роботи. У 30-ті рр. Олександр Іванович стає професором, а в 1934 р. ВАК при Раді міністрів СРСР присуджує йому науковий ступінь доктора с.-г. наук за сукупністю наукових робіт без захисту дисертації.

У роки війни О. І. Душечкін евакуювався до Алма-Ати (Казахстан). Київський с.-г. інститут увійшов до складу Казахського с.-г. інституту, де його було призначено завідувачем кафедри агрохімії. Повернувшись він в Україну в травні 1944 р. У лютому 1945 р. Душечкіна обирають академіком АН УРСР. Він бере активну участь в організації Інституту фізіології рослин й агрохімії АН УРСР, який розпочав свою діяльність на базі відділу фізіології живлення рослин та агрохімії Інституту ботаніки АН УРСР. У складі інституту було організовано наукові відділи фізіології росту й розвитку рослин, рослинництва, агрометеліорації, фізіології живлення рослин, агрохімії, біохімії рослин та с.-г. мікробіології. З 1946 по 1953 рр. Душечкін очолював Інститут фізіології рослин і агрохімії АН УРСР і одночасно керував лабораторією агрохімії. Вчений брав активну участь у роботі наукових товариств, професійних та інших організацій як голова Українського відділення Всесоюзного хімічного товариства ім. Д.І. Менделєєва, дійсний член товариства з поширення політичних та наукових знань УРСР, член Бюро Відділу с.-г. наук АН УРСР.

У післявоєнні роки постало питання щодо відновлення роботи Українського ботанічного товариства як філії Всесоюзного ботанічного товариства, розгорнути функціонування якого перед війною так і не вдалось. На засіданні Президії Всесоюзного ботанічного товариства

28 січня 1950 р. було прийнято рішення, яке дозволяло організацію Українського ботанічного товариства з правами та обов'язками, передбаченими статуттом Всесоюзного ботанічного товариства. Було затверджено також і організаційний комітет Українського ботанічного товариства, до складу якого увійшли: Д.К. Зеров (голова), А.І. Барбарич, О.Л. Бельград, П.А. Власюк, М.М. Гришко, О.І. Душечкін, Я.С. Модилевський, П.Ф. Оксіук, І.І. Погребняк, Д.П. Проценко, Я.В. Ролл, О.О. Табенцький, І.М. Толмачов, М.Г. Холодний.

З часу організації при АН УРСР Ради по вивченню продуктивних сил УРСР О.І. Душечкін незмінно очолював комісію з проблем використання місцевих ресурсів добрив УРСР, брав постійну участь у наукових сесіях і конференціях, виступав з лекціями та доповідями. Ще в 1910–1911 рр. у Харківській губернії він одним з перших ґрунтовно вивчив у виробничих умовах динаміку надходження азоту, фосфору і калію в рослини цукрового буряка з ґрунтів. Було встановлено, що приріст врожайності цукрового буряка під дією фосфоритного борошна досягає 70 ц/га. На основі польових дослідів Олександр Іванович уперше вивчив одночасне внесення фосфатів у сівозміні – до 240 кг P_2O_5 на га у суперфосфаті і 480 кг – у фосфоритному борошні. Він довів, що збагачення ґрунту цими добривами спричиняє тривалий стимулюючий ефект на врожай наступних культур сівозміні і біологічну активність ґрунтів.

Професор О.І. Душечкін обґрунтував внесення фосфоритного борошна на сірих і темно-сірих ґрунтах України під глибокий зяб, а також на малогумусному чорноземі під культури, що здатні розкладати фосфорит. Для підсилення цього процесу вчений рекомендував заорювати у ґрунт зелене добриво і ширше застосовувати компостування фосфориту з гноєм.

Дослідження способів внесення доб-

рив під цукрові буряки показали, що перевагу має глибоке загортання їх у ґрунт, особливо у посушливі роки, коли максимальний ефект дає основне добриво із загортанням його на дно борозен.

Протягом наукової діяльності Олександр Іванович надавав велике значення питанням використання мінеральних добрив, запропонував диференційовану систему приготування, зберігання і використання гною залежно від типу ґрунтів й запасів у них гумусу та поживних речовин у зонах УРСР. Він був ініціатором використання українських агрономічних руд як добрив. Особливо цікавою є його пропозиція стосовно широкого застосування в Україні фосфоритного борошна з місцевої низькопроцентної сировини.

О. І. Душечкін вивчив форми фосфору в ґрунті, динаміку в сівозміні і з'ясував шляхи високоефективного використання фосфорних добрив. Ґрунтуючись на цих даних щодо форм фосфатів у різних ґрунтах, Олександр Іванович прогнозував можливу ефективність внесення фосфорних добрив. У полі зору вченого була також проблема азоту в землеробстві у зв'язку з динамікою гумусу, застосуванням органічних та мінеральних добрив. В умовах чорноземів ним встановлено залежність між ефективністю азотних добрив та запасами гумусу у ґрунті. Дослідження динаміки рухомих форм азоту і фосфору дозволило Олександру Івановичу запропонувати спосіб ранньовесняного підживлення озимих культур азотом. Виявлено найінтенсивніше надходження поживних речовин у рослини в ранній період, що покладено в основу теоретичного обґрунтування ранніх підживлень цукрового буряка. Шукаючи пояснення явищам живої природи, вчений тісно поєднав фізіологію рослин з агрохімією.

Таким чином, основні наукові праці академіка АН УРСР О.І. Душечкіна були присвячені динаміці рухомих форм азо-

ту в ґрунті, її залежності від внесення органічних добрив, форми й динаміки фосфору в ґрунті, шляхам підвищення ефективності фосфорно-кислих добрив, надходження поживних речовин у рослини, обґрунтуванню раціональних прийомів удобрення на базі поєднання різних способів і строків їх внесення, визначенню можливостей найефективнішого використання місцевих добрив України.

Для Олександра Івановича характерною була широка палітра творчості, в науковому доробку якого понад 200 праць, які є цінним внеском у науку. За свою багаторічну наукову та педагогічну діяльність він виховав декілька поколінь агрономів, агрохіміків та ґрунтознавців.

О.І. Душечкін створив в Україні загальновизнану наукову школу агрохіміків і фізіологів рослин. Це був далекоглядний харизматичний лідер колективу, непересічна особистість, талановитий вчений, життя й творчість якого є яскравим прикладом служіння науці та суспільству. Найхарактернішими рисами цього видатного вченого були принциповість, піклування щодо престижу науки, висока працездатність, особиста привабливість, сердечне і доброзичливе ставлення до співробітників та учнів.

Помер Олександр Іванович 8 квітня 1956 р. на 82 році життя. Похований на Байковому кладовищі у Києві.

21 березня 1983 р. в урочистій обстановці на фасаді будівлі Інституту фізіології рослин АН УРСР встановлено меморіальну дошку О.І. Душечкіну. У виступах тодішніх віце-президента АН УРСР, академіка АН УРСР К.М. Ситника і директора інституту, члена-кореспондента АН УРСР (нині академіка НАН України) Д.М. Гродзинського було наголошено, що надзви-

чайно важливо пам'ятати таких людей, котрі стояли біля джерел нашої вітчизняної науки. Водночас, пам'ятна дошка нагадує молодому поколінню, що тут формувалась потужна наукова школа, яка зростила в Україні справжніх науковців і педагогів. Упродовж багатьох років у Національному університеті біоресурсів та природокористування України функціонує кафедра агрохімії та якості продукції рослинництва імені О. І. Душечкіна, яку очолює член-кореспондент НААН України А.В. Бикін. Кафедра готує фахівців ОКР "Магістр" зі спеціальності "Агрохімія і ґрунтознавство".

Заслуги О.І. Душечкіна в науковій, науково-педагогічній, педагогічній та громадській діяльності відзначено високими урядовими нагородами – трьома орденами Леніна, орденами Трудового Червоного Прапора, медаллю "За доблесний труд в Великой Отечественной войне 1941–1945 рр.". За складання карти ґрунтів і монографію "ґрунти України" йому було присуджено премію ім. В.В. Докучаєва, а у 1949 р. присвоєно почесне звання "Заслужений діяч науки УРСР".

Академік АН УРСР О. І. Душечкін залишив вагому наукову спадщину у вигляді друкованих праць, книг, брошур, практичних рекомендацій. Ще не одне покоління вчених та практиків – агрохіміків, агрономів, ґрунтознавців, фізіологів рослин знаходитиме в його працях ідеї для розвитку своєї наукової діяльності.

Вшануймо добре і світле ім'я видатного вченого – агрохіміка й фізіолога рослин, талановитого педагога, життєдайну і яскраву творчу особистість академіка АН УРСР О. І. Душечкіна, який належить українській та всесвітній історії.

Член-кореспондент НАН України І.П. Григорюк